

Wstęp

Realizowany przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk trzyletni projekt „Poznański sposób na niepodległość” miał na celu podsumowanie i upowszechnienie wieloletniego wkładu Wielkopolan w walkę o odzyskanie niepodległości. Finalnym elementem tego projektu była konferencja naukowa „Czas przemian – czas wolności. Traktat wersalski i rok 1919 w zachodniej Polsce”. Podjęcie tego tematu było też swego rodzaju kontynuacją problemów rozważanych w czasie konferencji „Wielkie nadzieje, wielkie rozczarowania. Ład wiedeński a europejska wspólnota”, zorganizowanej w 2015 roku w dwusetną rocznicę zakończenia obrad Kongresu wiedeńskiego.

Celem konferencji było zaprezentowanie przez naukowców z różnych dyscyplin najnowszych wyników badań dotyczących Traktatu wersalskiego, jego znaczenia dla stworzenia powojennego ładu w Europie, a także odpowiedzi na pytanie, jak wgląda Europa po upływie całego wieku. Upamiętniono ponadto w ten sposób setną rocznicę podpisania Traktatu wersalskiego, który pieczętował odrodzenie państwa polskiego i umożliwił włączenie kolejnych terytoriów w jego skład.

Uzupełnieniem konferencji był okolicznościowy koncert zorganizowany we współpracy z Akademią Muzyczną im. Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu „Od Wersalu po Poznań. Europejskie brzmienia”. W programie znalazły się pieśni Stanisława Moniuszki, Ignacego Jana Paderewskiego, Karola Szymanowskiego i Vincenza Belliniego oraz sonaty wiolonczelowe Ludomira Różyckiego, Szymona Laksa i Aleksandra Tansmana. Barwną opowieścią połączyła utwory

Obrady konferencji w Collegium Iuridicum Novum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

i ich kompozytorów z problematyką konferencji JM Rektor Akademii Muzycznej prof. Halina Lorkowska. Przygotowana też została specjalna wystawa druków i dokumentów oraz publikacji związanych z Traktatem, Wielkopolską i odzyskaną suwerennością.

Konferencja odbyła się w Poznaniu w dniach 27–28 czerwca 2019 roku, a jej współorganizatorem był Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Patronat honorowy objęli Marszałek Województwa Wielkopolskiego Marek Woźniak i Prezydent Poznania Jacek Jaśkowiak, a całość udało się zrealizować dzięki środkom przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (przeznaczonym na działalność upowszechniającą naukę), Miasto Poznań oraz Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Zasadnicza część problemów podjętych na konferencji została opracowana w formie artykułów i zamieszczona w niniejszej książce. Przedstawiają one podsumowanie badań nad istotnymi zagadnieniami rozstrzygniętymi w czasie paryskiej konferencji pokojowej, ze szczególnym uwzględnieniem zachodniej Polski, ale w szerszym, zarówno terytorialnie, jak i czasowo, kontekście.

U kresu I wojny światowej najważniejsze znaczenie dla Europy miało przywrócenie i zapewnienie pokoju. Szukano stabilnych rozwiązań, odwołując się do wcześniejszych doświadczeń. Pojawiały się też nowatorskie koncepcje. Widoczne było to już w nowym sposobie prowadzenia obrad. Bo choć główne decyzje zapadały przede wszystkim w gronie przywódców państw sprzymierzonych, to obrady toczyły się nie tylko w kuluarach, lecz przede wszystkim jawnie. Zagadnieniom tym poświęcił swą uwagę Grzegorz Kucharczyk, który odniósł się porównawczo do wcześniejszych prób wprowadzania ładu w Europie: Traktatu westfalskiego (1648) i rozstrzygnięć Kongresu wiedeńskiego (1814–1815). Na paryskiej konferencji pokojowej w 1919 roku zakwestionowano prawo do prowadzenia wojny, po raz pierwszy wprowadzono trwałe zabezpieczenia pokoju w postaci Ligi Narodów oraz Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej. W konflikcie pozostawały jednak ze sobą europejski i waszyngtoński punkt widzenia, gdyż dla Stanów Zjednoczonych Ameryki istotniejszy stawał się stopniowo Daleki Wschód. Kongres kończył pewien wycinek światowego konfliktu, stąd konieczne było odniesienie się do szerszego kontekstu i pokazanie kolejnych etapów tworzenia globalnego ładu (porozumienia w Compiègne, Wersalu, Waszyngtonie). Uczynił to Stanisław Sierpowski, wskazując nie tylko sukcesy, ale i błędy tego systemu oraz przyczyny prowadzące do jego destrukcji.

Fundamentalne znaczenie dla Polski miało uznanie jej suwerenności przez społeczność międzynarodową oraz określenie jej granic. Kwestiami uzyskania podmiotowości na gruncie prawa międzynarodowego zajął się Tadeusz Gadkowski. Natomiast sprawę kształtu odradzającego się państwa polskiego w ujęciu „białych” Rosjan przedstawił Michał Patryk Sadłowski. Problem był bardzo skomplikowany, bo przecież Rosja sowiecka nie została dopuszczona do paryskiej konferencji pokojowej, choć utraciła na podstawie Traktatu znaczną część terytorium.

Pokonanym Niemcom przedstawiono do podpisu gotowy Traktat. Ale do tego czasu państwo to w różny sposób zabiegało o utrzymanie jak największych terenów na wschodzie. Kwestie te omówił Przemysław Hauser, analizując postawę Niemiec wobec perspektywy strat terytorialnych na rzecz Polski. Jak proces ten następował i jak wyglądało rozbitcie zjednoczonego w ramach Rzeszy społeczeństwa polskiego, opisał Andrzej Gulczyński, wskazując różne sposoby odłączania polskich ziem od Rzeszy i wchodzenia w skład Rzeczypospolitej, a zatem: w wyniku wyzwolenia, przyznania na mocy Traktatu oraz

Od Wersalu po Poznań. Europejskie brzmienia – koncert w Sali Posiedzeń PTPN

plebiscytów. Szczegółowymi zagadnieniami dotyczącymi Śląska zajął się Marian Małecki, który ukazał trzy koncepcje rozwiązania sprawy śląskiej (opcja polska, niemiecka i śląska) oraz znaczenie powstań śląskich i plebiscytów. Natomiast prawnoustrojowe kwestie podziału Górnego Śląska na podstawie Traktatu wersalskiego przedstawił Andrzej Drogoń. Z kolei stanowisko Józefa Piłsudskiego wobec ziem zachodnich w pierwszych latach II Rzeczypospolitej stało się przedmiotem dociekań Jerzego Gaula. Można tu dostrzec pewną zbieżność, bo, jak wiadomo, Naczelnik patrzył zyczliwie przede wszystkim na bliskie jego sercu kresy wschodnie, ale i w Wielkopolsce bacznie obserwowano, co dzieje się na tych terenach i szybko udzielono wojskowej i materialnej pomocy w ich odzyskaniu dla Rzeczypospolitej. Zagadnienia te szeroko były relacjonowane na łamach wielkopolskiej prasy, którą zbadał Marek Figura.

Istotną cechą obrad Kongresu pokojowego było wykorzystanie opinii ekspertów i podjęcie próby rozwiązania konfliktowych spraw na tej podstawie. Szczególną rolę odegrali tu etnografowie, językoznawcy, socjologowie i geografowie oraz wykreślone przez nich mapy. Wykorzystanie tej możliwości przy podejmowaniu decyzji przedstawił Maciej Górny, natomiast Tomasz Krzemiński ukazał działania polskiego przedstawicielstwa przy Międzynarodowej Komisji Granicznej w sprawie delimitacji na odcinku pomorskim i wschodniopruskim.

Praktycznymi aspektami delimitacji i demarkacji zachodniej granicy Polski zajęli się Dariusz Lorek i Waldemar Sztukiewicz, którzy wykorzystali archiwalne mapy i dokumenty geodezyjne, zachowane do dziś znaki graniczne i obiekty topograficzne.

W przełomowym okresie, obejmującym obrady konferencji pokojowej oraz bezpośrednio jej konsekwencje, ważne też były szeroko ujmowane sprawy Żydów. Olaf Bergmann przedstawił stanowisko narodowych demokratów w kwestii żydowskiej, a Maciej Moszyński działalność poznańskiego syjonisty Maxa Kollenschera. Tom zamykają teksty będące swoistego rodzaju lustrem wydarzeń z 1919 roku. Iwona Grodz przedstawiła portret roku 1919 utrwalony w filmie, zwracając uwagę, że otworzył on drogę stawiania w sztuce kwestii związanych z poczuciem nie tylko rzeczywistej (związanej z odzyskaniem państwowości), ale także wewnętrznej wolności. Natomiast Ida Musiałkowska dokonała prezentacji stanu obecnego Europy po stu latach od zakończenia Wielkiej Wojny i podpisania Traktatu wersalskiego.

Obrady konferencji pokojowej opierały się na poszanowaniu prawa narodów do samostanowienia. W wyniku Traktatu wersalskiego ład w Europie został ułożony na nowo. Ukształtowanie tożsamości narodowej, potwierdzonej opiniami ekspertów, miało dawać prawo do własnego państwa. I z tego

Prof. Marian Małecki z eksponatami z Muzeum Militarnych Dziejów Śląska w Pszczynie

właśnie skorzystała Polska, odbudowując własne państwo. Powstało ponadto osiem innych państw. Jedne państwa zyskały, inne straciły znaczne nawet terytoria. Ukształtowanie państw narodowych pociągało za sobą zagwarantowanie praw mniejszości narodowych, ale spowodowało z kolei różnego rodzaju napięcia, podobnie jak upokorzenie Niemiec i nałożenie na nie dotkliwych świadczeń. Francja i Wielka Brytania pozostały wierne swoim ideom, także w zakresie obecności kolonialnej w świecie. Zlekceważona powstająca potęga ZSRR i poniżone Niemcy stały się, jako państwa totalitarne, zagrożeniem dla ładu nie tylko w Europie, a Stany Zjednoczone Ameryki i Japonia zajęły się rozgrywkami na arenach pozaeuropejskich. I choć wprowadzono instrumenty zabezpieczające pokój, to okazały się one jednak niewystarczające.

Można skonstatować, że konflikty powstawać będą zawsze, gdy podstawą myślenia jest własny interes, przeciwstawiający się interesowi innego państwa. Natomiast myśl o wspólnych wartościach i tworzeniu na ich podstawie różnych struktur społecznych (narodowych, wyznaniowych czy innych) oraz gospodarczych zapewnić może trwale i zgodne współzycie. Problem tkwi w uzgodnieniu tych wartości. Ale to już zagadnienie na odrębną konferencję.

Andrzej Gulczyński